

Het Interkerkelijk Contact Israël (ICI) hield op maandag 5 oktober in het Protestants Landelijk Dienstencentrum een studiemiddag over haar zestigjarig bestaan. Het ICI werd in 1946 opgericht. Vier sprekers kregen op de jubileummiddag het woord:

- Dineke Houtman (over de beoefening van de judaïca),
- Marcel Poorthuis (over de rooms-katholieke perspectieven),
- Thea Ornstein (over de visie van Hadderech) en
- Marieke den Braber (protestantse perspectieven).

In dit katern staan hun bewerkte, ingekorte inleidingen.

Christelijke stemmen over het Jodendom

De periode 1946–2006 is van grote betekenis geweest voor de bezinning op de relatie van de Nederlandse kerken met het Jodendom en de staat Israël. Het ICI heeft in dit proces een stimulerende rol gespeeld, als overlegorgaan van het merendeel van de Nederlandse kerken. Daaraan namen deel: hervormden, gereformeerden, christelijk-gereformeerden, doopsgezinden, baptisten, remonstranten, vrije evangelischen én de vereniging van Messiasbelijdende Joden Hadderech. Er werd een sterke solidariteit met de staat Israël opgebouwd.

De geschiedenis van het ICI gaat eigenlijk over onze eigen geschiedenis als kerk, in relatie met Israël.

Lezing Dineke Houtman Leren en leren

Kennis van het Jodendom is een belangrijk wapen in de strijd tegen antisemitisme. Vanuit dat inzicht stimuleerde het ICI allerlei vormen van studie en bezinning.

Leren

In de theologisch woelige decennia na de Tweede Wereldoorlog zijn verschillende trends waar te nemen. Ten eerste ging men op zoek naar meer objectieve kennis over het Jodendom om vooringenomen standpunten bij te stellen. Ten tweede ontstond in de exegetische meer begrip voor de Bijbel als een boek dat in een Joodse context was ontstaan. Kennis van die context zou kunnen helpen bij het begrip van de betekenis van Jezus' leer en leven. Ten derde is de ontwikkeling in de visie op het Schriftgezag te noemen. In de gereformeerde handreiking 'God met Ons' (1987) werd de Bijbel niet langer beschouwd als een op boven-natuurlijke wijze door God verleende openbaring. Dit had consequenties voor

bijvoorbeeld de interpretatie van de landsbeloften en de profetieën over de toekomst van Israël.

Een andere manier van leren vond plaats in de zogeheten Jeruzalem-seminars, die vanaf 1975 werden georganiseerd. Deze seminars waren bedoeld voor theologen uit Nederland en België vanuit het idee dat men niet alleen moest leren over Joden, maar zo mogelijk ook met hen en van hen. Intensieve studietoelagen, jaarlijks gehouden in Jeruzalem, boden deze mogelijkheid.

Lernen

Een meer spirituele manier van leren is het Joodse 'lernen'. Deze wijze van studeren werd overgenomen door christenen die zich wilden verdiepen in de Joodse traditie. In de kerken sprongen in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw de Joodse leerhuizen als paddenstoelen uit de grond. In de geest van dit nieuwe christelijke 'lernen' past ook de oprichting van het blad

Ter Herkenning in 1973. Dit blad was bedoeld als platform waarop Joden en christenen elkaar zouden kunnen ontmoeten en een open discussie aangaan. Zesentwintig jaar lang heeft dit blad een belangrijke functie vervuld.

Vorming

Het ICI zag het als zijn taak om een breed christelijk publiek te onderwijzen in het Jodendom. Het belangrijkste medium dat daarvoor werd gebruikt was een reeks 'vouwbladen' onder de verzamelnaam 'Wat ieder van het Jodendom moet weten'. Aanvankelijk waren ze succesvol, maar op den duur voldeden ze toch niet meer. Joodse inbreng in de voorlichting werd gemist en gemeten aan de academische standaarden in de judaïca was de inhoud erg populariserend. Men wilde meer academische verdieping.

Hoger onderwijs

De vraag naar academische verdieping leidde tot een aantal nieuwe ontwikkelingen. De Katholieke Theologische Hogescholen van Amsterdam en Utrecht stelden in 1968 een Joodse docent aan om het vak Jodendom te geven. Deze traditie wordt tot op heden voortgezet. Daarnaast onderzoekt de interdisciplinaire werkgroep 'Relatie Jodendom Christendom' (RJC) de betekenis van de relatie tussen beide religies in verleden en heden.

Goed onderwijs is van groot belang voor de strijd tegen het antisemitisme

In de Hervormde Kerk leefde het thema Kerk & Israël sterk. Toen Willem van Unnik in 1946 aantrad als hoogleraar Nieuwe Testament in Utrecht zette hij direct de toon voor een nieuwe aanpak. In Utrecht werd de Joodse achtergrond van het Nieuwe

Testament serieus opgenomen in onderwijs en onderzoek. In de dogmatiek speelden theologen als Miskotte in Leiden en Van Ruler en later Hasselaar in Utrecht een belangrijke rol.

In de opleidingen van de Gereformeerde Kerken duurde het wat langer voor het Jodendom een structurele plaats kreeg. In 1979 werd aan de toenmalige Theologische Hogeschool Kampen de eerste docente Jodendom aangesteld. In 1981 volgde de Vrije Universiteit met een bijzondere leerstoel Judaïstiek, die werd gefinancierd door de Stichting tot bevordering van wetenschappelijk onderwijs in de judaïstiek. In 1996 kwam daar nog een leerstoel in Kampen bij. Een vrij recente ontwikkeling (2002) is het samenwerkingsverband Centrum voor Israëlstudies (CIS) van de Christelijk-Gereformeerde Deputaten Kerk en Israël, de Gereformeerde Zendingsbond en de Christelijke Hogeschool Ede. Dit actieve samenwerkingsverband zorgt voor studie, vorming en ontmoeting op het gebied van Kerk en Israël.

Ten slotte

Het belang van goed onderwijs op alle niveaus kan niet worden onderschat. Dat geldt voor de strijd tegen het antisemitisme, maar ook voor het christelijk zelfverstaan. Het ICI heeft dat altijd goed begrepen.

Prof.dr. A. (Dineke) Houtman (1956) studeerde Semitische Talen en Culturen in Groningen en Jeruzalem en promoveerde aan de Universiteit Utrecht op Joodse halachische literatuur. Zij is docente Semitische talen en hoogleraar Jodendom met speciale aandacht voor de relatie Jodendom-christendom aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Lezing Marcel Poorthuis Het ICI, Hadderech en de Romana

Om binnen het ICI de posities van de Nederlandse vereniging van Messiasbelijdende Joden Hadderech én die van de Romana te begrijpen, ga ik terug naar een episode vlak na de Tweede Wereldoorlog. De Messiasbelijdende Joden wilden weliswaar geen christen genoemd worden, maar stonden dicht bij de protestantse kerken dan bij de Rooms-Katholieke Kerk. Voor Israëlgezinde protestanten was Rome toen nog het symbool voor de kerk die losgeraakt is van haar Joodse wortels en ten offer gevallen aan de macht en aan het Griekse denken.

Zijn er drie identiteiten: Jood, christen en Messiasbelijdende Jood?

Een schok

Vandaag richt ik de schijnwerper op een lid van Hadderech, Otilie Schwarz. Otilie, afkomstig uit Wenen, was luthers gedoopt en met haar Joodse vader in de jaren dertig naar Ierland gevlucht. Begin 1946 kwam ze naar Nederland en sloot zich aan bij de Hervormde Kerk die haar theologiestudie bekostigde. Bij de Utrechtse hoogleraar Arnold van Ruler schreef ze haar scriptie: 'Is de kerk het ware Israël?' In 1951 ging ze over tot de Rooms-Katholieke Kerk. Zij meende dat de protestantse theologie wat betreft het mystieke kerkbegrip tekort

schoot. Hadderech gaf desgevraagd te kennen dat zij lid kon blijven aangezien het criterium lag in het Joods-zijn en in het geloof in Christus. Later berichtten de notulen dat Otilie toch had moeten bedanken 'omdat Hadderech een niet R.K.-gerichte vereniging is'. Otilies overgang tot de katholieke kerk was voor de Hervormde Raad voor Kerk en Israël een schok: hoe kon een Joodse vrouw de voorkeur geven aan een kerk die zich losgemaakt had van haar Joodse wortels en zichzelf in plaats van Israël had gesteld? Katholiek geworden Joden hadden niet de behoefte om een eigen vereniging op te richten, maar voelden zich als voluit katholiek tevens Joods. Ook voelden katholiek geworden Joden zich sterk aangetrokken door de schoonheid van de liturgie én door het kloosterleven. Edith Stein was een van hen.

Teleurstelling

Een vraag die op het ICI telkens terugkeerde was of er een speciale theologische betekenis gehecht moet worden aan Messiasbelijdende Joden in de kerk. Is er naast de identiteit van Jood en christen nog een derde identiteit? De geschiedenis van deze groep dwingt respect af, hun getekend-zijn door de oorlog en hun solidariteit met Jodendom en de staat Israël is groots, met name omdat het niet op prijs wordt gesteld. Niet thuis in de kerk, niet thuis in

het Jodendom? Ik vrees dat dat inderdaad het geval is.

Twintig jaar geleden heb ik hierover, samen met dominee George Cassuto, een lezing gehouden op het ICI. Mijn gedachte was dat de betrekking kerk en Jodendom voluit serieus genomen moet worden, maar dat de Messiasbelijdende Joden daar niet tussen kunnen komen te staan. Die gedachte veroorzaakte bij Cassuto teleurstelling. Ook mevrouw Eberlé-Gotlib was geschokt. Later heb ik dat bij haar goedgemaakt door de biografie over Francisca van Leer te schrijven. Deze Francisca was een fel tegenstander van Hadderech. Ze wist Otilie Schwarz los te weken uit haar protestantse context en overtuigde haar dat de mystieke ware kerk van Christus de rooms-katholieke was. Cassuto was een trouw lid van Hadderech en tegelijkertijd van harte dominee. Toch trok hij op het einde van zijn leven een andere consequentie uit zijn positie: hij keerde terug tot de synagoge.

Oecumene

Het is niet aan mij om over deze dilemma's te oordelen. Wel denk ik dat het bovenstaande duidelijk maakt dat het serieus nemen van de Joodse wortels door christenen niet hoeft te leiden tot antirooms sentiment. De dialoog met het Jodendom mag voor protestanten geen alibi zijn om de oecumene met Rome niet serieus te

overwegen. Protestanten hebben niet het alleenrecht op een goede verhouding met het Jodendom. Het wordt tijd dat we de intrinsieke band tussen herbronning van het christendom en toenadering in de oecumene weer onderkennen.

Dr. M.J.H.M. Poorthuis (1955) studeerde theologie te Utrecht en promoveerde in 1992. Hij is universitair hoofddocent in Joods-christelijke dialoog aan de Faculteit Katholieke Theologie te Utrecht (FKT) van de Universiteit van Tilburg. Hij publiceerde over rabbijns Jodendom, vroeg christendom, filosofie en godsdienstwetenschappen.

Bijdrage Marjorie Eberlé-Gotlib (†) Mijn toekomstverwachting

Israël was vóór alles bestemd het volk van de geschiedenis te zijn. Het werd de Joden als een dure plicht opgelegd om de geschiedenis voortdurend voor ogen te houden en de herinnering aan het verleden trouw te bewaren. De gedachtenis aan de wondervolle leiding van God moest van geslacht tot geslacht door het Joodse volk levend gehouden worden. De jaarlijkse feesten, de wekelijks terugkerende sjabbatten, de namen van God, deze alle hielden de feiten van hun merkwaardige geschiedenis voor hun geest levend en zetten een stempel op hun wezen. De kinderen werden aangemoedigd om vragen te stellen, zowel over de feiten als over de gedenktekens en de instellingen. Dat lezen we bijvoorbeeld in Exodus 13:8 en 14, Genesis 18:19 en Jozua 4:4-7. Het hele boek Deuteronomium is één terugblik op het verleden, onder andere Deuteronomium 32:7: 'Gedenk aan de dagen van weleer, let op de jaren van geslacht na geslacht; vraag uw vader, dat hij het u meedele, uw oudsten, dat zij het u zeggen.'

Ook menige psalm bevat een korte schets van de Joodse historie vanaf Abraham tot David, die God van achter de schapen riep om koning over Israël te zijn. Alle profeten waren zich voortdurend bewust van Israël's verleden (Jozua 23:1-6). Maar niet alleen het Oude Testament tekent ons de geheel unieke karaktertrek van Israël als volk. Ook het Nieuwe Testament vertelt ons dat Israël's verleden verbonden is met een glorierijke toekomst, waarvan de geboorte, dood, opwekking en hemelvaart van de Messias

het keerpunt is in Israël's geschiedenis. De lofzangen van Zacharias, Maria en Simeon dragen een historisch karakter en alle toespraken van Paulus en Petrus in het boek Handelingen zijn historisch en niet leerstellig!

Ons zijn verkondigd: de verwachting van de wederkomst van de Messias en het vestigen van zijn koninkrijk

Het is moeilijk voor mensen van vandaag om zich dat historische en nationale karakter van de apostolische prediking die de apostelen zo veel jaren geleden tot Israël richtten, ten volle in te denken. Terecht mediteren de gelovigen onder ons, als ze tenminste bijbels bezig zijn, over de liefde en de genade van God en de Messias en over de inwoning van de heilige Geest in ons hart. Maar er dreigt gevaar dat men al deze abstracte, niet-beet-pakbare, niet-zichtbare leerstellingen in de plaats stelt van de werkelijkheid en de historische gedachtingang van de Bijbel. Immers, de hoofdelementen die ons verkondigd worden zijn: de verwachting van de wederkomst van de Messias en het vestigen van zijn koninkrijk.

Jezus heeft in zijn rede over de laatste dingen in Matteüs 24 voorzeggd hoe de geschiedenis na zijn eerste komst op aarde zal verlopen en dat zijn onheilspellende woorden. Maar Paulus mocht ons in 1 Tessalonicenzen 4:17 aanzeggen dat,

als wij Jezus' woorden hoorden en God geloofden die Hem gezonden heeft, Hij ons zal komen ophalen, om dan voor altijd bij Hem te zijn. Het is een misvatting te denken dat deze aarde totaal vernietigd zal worden, waarna er een beeldschone paradijselijke nieuwe wereld uit de hemel komt vallen. Nee, onze Koning Jesjoea zal op deze aarde gaan heersen tot Hij al Israël's vijanden, die ook de zijne zijn, als een voetenbankje onder zijn voeten heeft gelegd. Er zal door Hem nog strijd worden geleverd tegen machten en krachten en zijn laatste overwinning zal over de dood zijn. Daarna, als alles aan onze Koning Jesjoea zal zijn onderworpen, is zijn bemiddelende taak volbracht en dan zal Hij zichzelf aan de Eeuwige onderwerpen, opdat God zij alles in allen.

Mevrouw M. Eberlé-Gotlib (foto), na een kort ziekbed op 95-jarige leeftijd overleden op 8 oktober, is meer dan veertig jaar voorzitter van de Nederlandse vereniging van Messiasbelijdende Joden Hadderech geweest. Haar bijdrage op de ICL-studiemiddag is uitgesproken door mevrouw T. Ornstein. Mevrouw Ornstein is van vaderskant afkomstig uit een Messiasbelijdend milieu. Ze is werkzaam als verpleegkundige en is moeder van een gezin. Enige jaren geleden is ze mevrouw Eberlé opgevolgd als voorzitter van Hadderech. De complete toespraak te lezen op www.hadderech.nl

Lezing door Marieke den Braber De toekomst van het protestantse contact met Israël

Het was destijds de actualiteit van de Sjoa, de actualiteit van de staat Israël en zijn gevecht om bestaan, die mensen aanzette tot het opnieuw bestuderen van de Schriften en het herbezinnen op de relatie kerk en Israël.

De generatie die de Sjoa en de stichting van de staat bewust heeft meegemaakt en het meeste hierdoor gemotiveerd wordt is de jongste niet meer. De jongere generatie die nu actief is in de kerk heeft die ontwikkelin-

gen niet meegemaakt. Die werd groot in een kerk zonder Jodenzending, in een wereld met een staat Israël. Die groeide ook op in een tijd waarin er steeds meer oog kwam voor alle inwoners van het land Israël,

inclusief de Palestijnen. Daarnaast zijn de kerk en het geloof voor veel mensen minder bepalend geworden. Dat ook heeft zijn weerslag op hoe mensen met de relatie met het volk Israël bezig zijn: minder of minder intens. Want wanneer men minder met de kerk heeft, ziet men waarschijnlijk het belang en de noodzaak van kennis van en verwantschap met het Joodse volk ook minder in.

Voor de jongere generatie bepaalt de actualiteit de kaders van het geloof

Focus verschuift

Ook nu is het de actualiteit die mensen aan het denken zet over Israël. Maar het blikveld is breder geworden. De media maken het mogelijk steeds meer informatie tot je te nemen. En het perspectief dat lange tijd in de kerken relatief weinig belicht werd, namelijk dat van de Palestijnen, kreeg de afgelopen twintig jaar steeds meer aandacht. De actualiteit bepaalt nog steeds de relatie kerk en Israël, maar de focus van de agenda is nogal verschoven. De antwoorden worden niet primair gezocht in een bezinning op de bijbelse relatie met Israël, maar in een zoeken naar een houding voor de kerk vandaag ten opzichte van de actualiteit van mensen die lijden.

Het is noodzakelijk om de actualiteit een plek te geven in de bezinning, terwijl de roep soms juist is om die actualiteit en dan met name de politiek buiten beschouwing te laten. De kerk moet zich niet inlaten met politiek, wordt er nog wel eens gesteld. Dat kan niet. Want politiek gaat over mensen. En de kerk heeft alles met mensen te maken.

Er is wel een bepaalde rol voor de kerk op dat politieke veld weggelegd. Ze is geen politieke partij. Maar in haar bezinning op zaken kan de kerk niet om de actualiteit en dus om de politiek heen. De actualiteit is voor steeds meer mensen het referentiekader bij het horen van het woord Israël, ook in een bijbellezing. Het is voor de jongere generatie niet meer de Bijbel die het kader voor de vragen bij de actualiteit zet. Voor hen bepaalt juist omgekeerd de actualiteit veel meer de kaders van het geloof. Dat vraagt om een andere vorm van hermeneutiek en nieuwe aanzetten tot bezinning. Dat vraagt om een bezinning die bestaat uit drie delen: 1. actualiteit en *exposure*, 2. bijbelse theologie en dogmatiek, 3. historie. Die drie elementen zijn vandaag de dag nodig om in de kerken op een goede wijze met de bezinning rond de relatie met Israël om te gaan. En dan niet alleen voor theologen, maar juist ook voor gemeenteleden. Actualiteit moet dus meer een plaats krijgen in bijbelse bezinning. En er moet ruimte zijn voor *exposure*: echt

in contact komen met mensen in hun eigen leefomgeving. Maar er moet ook oog zijn voor historie, want een goed begrip van wat er gebeurd is verheldert vaak de situatie van vandaag de dag.

De grond van de benadering is en blijft de bijbelse lijn, de bijbelse theologie en de dogmatiek. Maar die lijn kan alleen midden tussen die historie en die actualiteit verder ontwikkeld worden. Ik denk dat in een dergelijke benadering de meeste toekomst zit voor de relatie van de Protestantse Kerk met Israël.

Marieke den Braber (1980) studeerde theologie aan de Theologische Universiteit Kampen en New College, University of Edinburgh. Ze promoveert in 2010 op een onderzoek naar exegese van Jozua. Ze werkt als beleids- en projectmedewerker voor de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk en is auteur van diverse uitgaven van onder andere Boekencentrum.

Vragen voor kerkenraden, gespreksgroepen of anderszins

Volgens de kerkhistoricus Gert van Klinken, gespreksleider op de studiemiddag, is er in het ICI geen consensus over twee zaken:

1. De verbondenheid met het Jodendom/ de Joden versus het gerechtigheidsmotief (Palestijnen)
2. De positie van de Messiasbelijdende Joden.

- * Wat hebben de inleiders hierover (al dan niet) te melden?
- * Welke positie nemen zij volgens u hierbij in?

Aan het eind van de studiemiddag werd het boek 'Christelijke stemmen over het Jodendom' gepresenteerd. Dit boek is geschreven door dr. Gert van Klinken. Voor een bespreking zie www.pkn.nl/kerkenisrael (>werkgroepen>Gelderland)

Dr. G.J. van Klinken, 'Christelijke stemmen over het Jodendom. Zestig jaar Interkerkelijk Contact Israël (ICI), 1946-2006', Uitgeverij Eburon, Delft 2009, 192 blz. ISBN 978 90 5972 329 0. Prijs € 16,-.

Colofon InZicht

Protestantse Kerk

Uitgever:

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland
Joseph Haydnlaan 2a
3533 AE Utrecht
Postbus 8504
3503 RM Utrecht
telefoon (030) 880 18 80
e-mailadres kerk.israel@pkn.nl
website www.pkn.nl/kerkenisrael

Redactie:

Floor Barnhoorn (hoofdredacteur)
Anja de Zeeuw (eindredacteur)
René van den Beld
Reinier Gosker
Greetje van der Harst-de Leeuwe
Co Kooman
Rijk Roelofse
Kees Schakel
Adri van der Wal